

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

31

BAHAR 2011

KA'BU'L-AHBÂR'IN KARISININ İKİ OĞLU ve RİVAYETLERİNİN İSRİLİYATLA İLİŞKİSİ

Ali KUZUĐİŐLİ

Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

kuzudisliali@hotmail.com

ÖZET

İsrailî rivayetlerin hadis kaynaklarına karışmasında, İslam'dan önceki dinlerle ilgili birtakım kitapları okumuş olan hadis ravilerinin önemli derecede etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu makalede *'kitaplar'* okumak ve *'Ka'bu'l-Ahbâr'ın karısının oğlu'* olmakla nitelendirilen iki ravi, Nevf b. Fedâle ve Tübey' el-Himyerî hakkında bilgi verilmekte ve onlardan gelen rivayetlerin israiliyatla ilişkisi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, israiliyat, Ka'bu'l-Ahbâr'ın karısının oğlu, Nevf b. Fedâle, Tübey el-Himyerî.

Two Sons of Ka'b Al-Ahbar's Wife and Relationships of Their Narrations with The Old Jewish Narrates

It has been thought that the narrators who used to read the books belonging to pre-Islamic religions were to be a significant impact in the entering of old Judaic and Christian narrations into Hadith literature. In this article, the narrations of two narrators: Nawf b. Fadhale and Tubay' al-Himyary, both of them have been described as 'he used to read books' and called as Ka'b al-Ahbar's wife's son have been examined.

Keywords: Hadith, Israiliyat, Two Sons of Ka'bu'l-Ahbar's Wife, Nawf b. Fadhale, Tubay' al-Himyary.

GİRİŐ

Kur'an'da önceki milletlerden bahisle birçok olay anlatılmasına paralel bir şekilde Hz. Peygamber de ashabına geçmişten ibret verici birçok hâdise naklederdi. Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerek Kur'an'da özetle anlatılan kıssaların detaylarını öğrenmek, gerekse yeni ve ilginç kıssalar bu-

labilmek için önceki dinlerin yazılı ve sözlü kaynaklarına başvuruldu.¹ Bu dinlerden Yahudilik hikâyeler açısından zengin bir mirasa sahipti. Yahudi âlimlerden olup ihtida etmiş olan Abdullah b. Selâm ve Ka'bu'l-Ahbâr gibi kimselerin anlattıkları hikâyeler, sahabeden bazı kimseler de dâhil olmak üzere birçok kimsenin merakını cezbedi.² Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünneti hakkında bilgi sahibi olan bazı kimseler, ihtida etmiş Yahudi bilginlerin sözlerini aktarmakta bir sakınca görmedikleri gibi, onların kaynaklarını kullanmakta da bir beis görmediler.³ Hadis rivayetinin henüz sistem hâline gelmemiş olduğu ilk dönemlerde bazı raviler, önceki kitaplardan aldıkları bilgileri, çoğu kez kaynak belirtmeksizin ilim halkalarında bulunan kimselere naklettiler. Böylece bu bilgiler, bazen ravi sözü, bazen de Hz. Peygamber'e ait sözler olarak hadislerin arasına karıştı.

İsrailiyatın hadisler arasına karışmasında önemli rol oynadığı söylenen ravilerin başında Ka'bu'l-Ahbâr (32/652) gelmektedir. Tam adı Ebû İshâk Ka'b b. Mâtî' b. Heynû' el-Himyerî⁴ el-Yemânî olan Ka'bu'l-Ahbâr, o dönemde Yemen'de yaşamış olan Zû-ayn (Zülkela') soyundan gelmektedir. Cahiliye çağını gördüğü belirtilen ve ihtida etmeden önce Yahudi olan Ka'b'ın, o dönemdeki hayatı hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz.

Ka'b'ın İslam'a girişi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre o, Resulullah hayatta iken Yemen'e giden Hz. Ali ile görüşerek İslâmiyeti kabul etmiş, Hz. Ömer'in hilafetine kadar Yemen'den ayrılmamıştır.⁵ Başka bir rivayete göre Ka'b'ın İslam'a girişi Hz. Ebû Bekir döneminde⁶

¹ Hamidullah, Muhammed, *İslâmî İlimlerde İsrâiliyyât yahut Gayri İslâmî Menşeli Rivâyetler*, çev. İbrahim Canan, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sy. 2, 295-319 (1977), 295.

² Benzer değerlendirmeler için bkz. ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin, Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyât, çev. Muhammed Yılmaz, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, sy. 1, 155-189 (2002), s. 165 vd.

³ Benzer değerlendirmeler için bkz. Atmaca, Veli, *Hadis'te İsrâiliyyât'a Bakış I*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, 359- 388, (1996), 365.

⁴ *el-Himyerî* nisbesi hem Ka'b hem de Nevf ve Tübey' için kullanılmıştır. Himyer, Güney Arabistan'da, Habban'ın güneyine düşen dağlarda yaşayan büyük bir kabilenin adıdır (*Himyar*, EJ. VIII, 498-499). Bu kabilenin soyu Himyer b. Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rüb b. Kahtân'a dayanır. (Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü Kabâilü'l-Arabî'l-Kadîme vel-Hadîse* (I-V), Beyrut 1982, I, 305-306.) Tarihte Himyerîler denildiğinde milattan önce 115 ile milattan sonra 525 yılları arasında Yemen'de hüküm süren Arap hanedanı anlaşılmalıdır. (Algül, Hüseyin, *Himyerîler*, DİA, XVIII, 62-63.) Hz. Muhammed döneminde ise, Himyerîler mahalli küçük emirlikler halinde varlıklarını sürdürmekteydi. Bu bilgiler ışığında bakıldığında, Himyerî sözcüğünün belirli bir şehir veya dar anlamda bir kabileye işaret etmekten çok, yoğun olarak Güney Arabistan'da yaşayan ve farklı meliklerin hâkimiyeti altında bulunan bir halkı anlattığı söylenebilir (Algül, agm. 63; Abdurrahman Abdulvahid eş-Şüca', *el-Yemen fi Sadri'l-İslâm*, Dimaşk 1987, 29-31).

⁵ Vâkidî, Muhammed b. Ömer (911/1505), *Kitâbü'l-Meğâzî* (I-III), thk. Marsden Jones, Beyrut 1984, III, 1082-1083.

veya Hz. Ömer döneminde Kudüs'ün fethi sırasında⁷ Hz. Peygamber'in nübüvvetinin Tevrât'ta haber verildiğine dair çeşitli rivayetlerine rağmen Müslümanlığının neden bu kadar geciktiği merak konusu olmuş, Said b. Müseyyib'ten gelen bir rivayete göre, neden bu kadar geç Müslüman olduğu sorulduğunda şöyle demiştir:

“Babam bana Tevrat'tan bir kitap yazmış ve onunla amel etmemi söylemişti. Diğer kitapları da mühürlemiş, mühürlerini açmamam konusunda benden kesin kes söz almıştı. İslam'ın doğuşunu görünce, kendi kendime 'belki de babamın benden gizlediği birtakım bilgiler var' diyerek mührü açıp diğer kitapları okudum. Böylelikle Hz. Muhammed ve ümmetinin vasıflarını orada bizzat gördüm ve şimdi gelip Müslüman oldum.”⁸

Yüz yıldan fazla yaşamış⁹ olan Ka'bu'l-Ahbâr 32/652 yılında Şam'da ölmüştür.¹⁰ İslamî kaynaklarda meşhur bir şahsiyet olarak geçmesine rağmen Yahudi kaynaklarda Ka'b hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.¹¹

Ka'b, Hz. Ömer ve Süheyb er-Rûmî gibi sahabîlerden hadis rivayet etmiş, Hz. Peygamber'den mürsel olarak rivayette bulunmuştur. Ancak bu rivayetlerin toplamı, doğrudan Ka'b'tan gelen rivayetlere nazaran çok azdır. Ondandır rivayet eden sahabeden bazıları Ömer b. Hattâb, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Hureyre ve Muaviye b. Ebî Süfyân'dır. Birçok tabiün da ondan rivayette bulunmuştur.¹² Aslına bakılırsa, Hz. Ömer ve Abdullah b. Selâm'ın da içinde bulunduğu bazı sahabîler

⁶ İbnü'l-Kayserânî, Muhammed b. Tâhir (507/1113), *Tezkiretü'l-Huffâz (Etrâfü Ehâdisi Kitâbi'l-Mecrûhîn li İbni Hibbân)* (I-IV), thk. Hamdî Abdülmecîd İsmâil es-Selefi, Riyâd 1994, I, 52; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî (852/1448), *Tehzîbü't-Tehzîb* (I-XIV), Beyrut 1984, VIII, 438-439.

⁷ Kandemir, M. Yaşar, *Ka'b el-Ahbâr*, DİA. XXIV, 1-2; Encyclopedia Judaica (EJ.), I-XVIII, Jerusalem 1996, *Ka'b al-Ahbâr*, X, 488.

⁸ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (I-VIII), thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut 1990, VII, 309; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 393.

⁹ Ka'b'ın 104 yaşında vefat ettiği bilgisi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 393.

¹⁰ Ka'bu'l-Ahbâr hakkında bkz. İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman et-Temîmî (327/939), *el-Cerh vet-Ta'dîl*, Beyrut 1952 (I-IX), VII, 161; İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I, 52; İbn Hibbân, Muhammed Ebû Hâtim el-Büstî (354/965), *Meşâhirü Ulemâ'î'l-Emsâr*, thk. Manfred Fleischhammer, Beyrut 1959, 118; el-Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman (742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl* (I-XXXV), thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut 1980, XXIV, 192, 193; Wasserstrom, Steven M., *Between Muslim And Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*, Princeton 1995, 48-54.

¹¹ Bu konuda benzer bir değerlendirme için bkz. Lewis, Bernard, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara 1996, 113.

¹² Kandemir, *Ka'b el-Ahbâr*, DİA., XXIV, 2

Ka'b'ı yalan söylemekle itham etmişler, hatta onun hakkında '*Allah'ın düşmanı*' gibi ifadeler kullanmışlardır. Bunun nedeni, muhtemelen, okuduğu kitaplardan veya oradan buradan elde ettiği bilgilerden gelişigüzel haber nakletmiş olmasıdır. Öyle anlaşılıyor ki insanlar, onun anlattıklarını hem merakla dinlemiş, hem de – özellikle aklın sınırlarını zorlayan tuhaf şeyler anlattığında– onu yalanlamışlardır.¹³

Muhaddisler, israiliyata dair çokça haber rivayet etmesine rağmen Ka'b'ı güvenilir ravi görmüşlerdir. Hadis rivayetindeki titizliğiyle tanınan İmam Mâlik, onun bazı rivayetlerini kitabına almış, Dârimî, Ebû Dâvûd, Tirmîzî ve Nesâî onun rivayetlerini güvenilir kabul etmiştir. Klasik dönem ricâl kitaplarında, onun hakkında olumsuz bir şey söylenmemiş olup; aksine bilgisinin çokluğundan, zühd ve takvasından söz edilmektedir.¹⁴ Muaviye b. Ebî Süfyan'dan nakledilen şu ifadeler, Ka'b'a itimat edildiğini, ancak yine de anlattıklarına kuşkuyla yaklaşıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

"İsrailoğullarından hikâye aktaranlar arasında en doğru sözlüsü Ka'b idi. Yine de biz onun yalan söyleyip söylemediğini denerdik."¹⁵

Buna karşın çağımızda, Ka'b hakkında yapılan değerlendirmeler, genellikle olumsuzdur.¹⁶ Hatta bu değerlendirmelerden bazılarında, onun İslâm'ın içine bilinçli olarak sızmış kötü niyetli bir ajan olduğu söylenmiştir.¹⁷ Ka'b'ın, Müslümanların arasına fesat sokmak, İslam dinini bozmak gibi gizli emeller peşinde olduğunu söylemek zor olsa da, kaynağı belirsiz ve aklın kabullenemeyeceği birtakım rivayetleri Müslümanlar arasında yaymak suretiyle, genel anlamda İslam'a zarar verdiği açıktır.¹⁸

Bu makalede incelenecek olan Nevf b. Fedâle ve Tübey' el-Himyeri, yukarıda kısaca tanıtılan Ka'bü'l-Ahbâr'ın ravilerinden olup, her biri '*Ka'b'ın karısının oğlu*' sıfatıyla tanımlanmaktadır.

¹³ Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyât*, İstanbul 2002, 94 vd.; Zâhid el-Kevserî, Muhammed, *Ka'bu'l-Ahbâr ve İsrâiliyyât*, çev. Osman Güner, Dinbilimleri Dergisi, IV, sy. 1, 221-225, (2004), s. 224.

¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 310; İbn Hibbân, Muhammed Ebû Hâtim el-Büstî (354/965), *es-Sikât* (I-IX), Haydarâbâd 1973, V, 333-334.

¹⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh İsmail b. İbrahim (256/869), *el-Câmiu's-Sahîh* (I-VIII), İstanbul tsz., İ'tisam, 96/25.

¹⁶ Ka'b hakkında görüşler için bkz. Kandemir, *Ka'b el-Ahbâr*, DİA, XXIV, 2.

¹⁷ Ka'b'ın art niyetli biri olup, Yahudi rivayetlerini İslam'a kasten soktuğuna dair suçlamalar için bkz. Küçük, Abdurrahman, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul tsz., 28.

¹⁸ Ka'b'tan nakledilen rivayetlerin taksim ve tahlili için bkz. Atmaca, Veli, *Hadis'te İsrailiyyât'a Bakış II, Ka'bu'l-Ahbâr*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, III, 163-180, (1997), s. 174.

1. Nevf b. Fedâle el-Bikâlî

Nevf b. Fedâle el-Bikâlî veya el-Bekâlî¹⁹ (90/708) Ka'b'ın karısının oğlu terkihiyle tanıtılanlardan birisidir.²⁰ Bir görüşe göre de Ka'b'ın kardeşinin oğludur.²¹ Künyesi Ebû Reşîd (veya Ebû Yezîd veya Rüşdîn veya Ebû Amr²²) olan Nevf, Himyer'in bir kolu olan Bikâl'e mensuptur. Babasının adı Fedâle olup Benî Bikâl b. Da'mî b. Sa'd b. Avf aşiretindedir. Dimaşk ehlinde bir tabiidir.²³ Buhârî, onun kimliğini "İbn Ebi'l-Esved Nevf b. Fedâle Ebû Yezîd el-Bikâlî el-Himyerî" şeklinde tespit etmiştir.²⁴ Ayrıca Amr el-Bikâlî adında bir kardeşinden söz edilmekle birlikte, onun babasının adında ihtilaf edilmiştir.²⁵

Nevf b. Fedâle, hicrî 90 yılından sonraki bir tarihte Muhammed b. Mervan'ın askerleri tarafından öldürülmüştür. Onun ölüm hikâyesiyle ilgili ilgi çekici bir ayrıntı Ubey b. Ebî Utbe'den şöyle rivayet edilmiştir:

"Biz ihtilaf ettiğimiz bir konu vesilesiyle Nevf b. Bikâlî'ye gitmiştik. Derken bir adam geldi ve ona: *Ey Ebû Yezîd, ben bir rüya gördüm, sanki sen asker sevk ediyormuşsun ve senin yanında uzun bir mızrak varmış, dışlerinin arasında bulunan bir mumla insanları aydınlatıyormuşsun*, dedi. Nevf ona: *Eğer rüyan doğru ise ben kesin şehit edileceğim*, dedi. Çok geçmedi Muhammed b. Mervan'ın askerleri Saife'ye geldi ve onu öldürdü."²⁶

Nevf'in daha önceki dini ve ne zaman Müslüman olduğu hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır. Hadis kaynaklarında onun, ulemadan/hükemadan biri olduğu söylenmiş,²⁷ 'kitaplar' okuyan,²⁸ israiliyat haberlerini iyi bilen, Humus'ta kıssa anlatan fâzıl bir kimse²⁹ olduğu bildirilmiştir.³⁰

¹⁹ Kâf harfinin şeddeli olarak telaffuzunun hata olduğu hakkında bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (I-XI) thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Baz, Beyrut 1990, I, 295.

²⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 295. hds.no. 122.

²¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIX, 333, hds.no. 4726.

²² İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (241/855), *el-İlelü ve Ma'rifetü'r-Ricâl* (I-III), thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Riyad 2010, II, 333; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 436.

²³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 295.

²⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* (I-VIII), thk. Muhammed Abdulmuîd Han, Haydarâbâd 1941, VIII, 129

²⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe* (I-VIII) thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1971, IV, 699-700.

²⁶ Buhârî, *Târîh*, II, 40-41.

²⁷ Buhârî, *Târîh*, VIII, 129; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* X, 436.

²⁸ "Nevf b. Fedâle el-Bikâlî, 'Kitaplar' okur, hayra çağırır, şerden sakındırır... bir zat idi." Bkz. İsbahânî, Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah (430/1038) *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiyâ* (I-X), Beyrut1967, VI, 48.

²⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 295.

³⁰ İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasen (571/1175), *Târîhu Medîneti Dimaşk* (I-VXXX) thk. Ömer b. Ğarâme el-Amravî, Beyrut 1995, LXII, 311.

Bununla birlikte onun aleyhine sayılabilecek birkaç olay da anlatılmaktadır. Örneğin Saîd b. Cübeyr kanalıyla gelen bir habere göre, İbn Abbas'ın Hz. Musa ile ilgili bir meselede Nevf'i yalan söylemekle itham etmesi, şöyle anlatılmaktadır:

"İbn Abbas, Ehl-i Kitap'tan bir grup ile oturuyorken yanlarına gittim. Onlardan bazıları, Ka'b'ın karısının oğlu Nevf, Ka'b'ın *'İlim talep eden Musa, Musa b. Mişâ'dır'* dediğini iddia ediyor, dediler. İbn Abbas: Nevf böyle dedi mi, diye bana sordu. Ben de; Evet, Nevf'in böyle söylediğini duydum, dedim. O: Ey Saîd, sen bizzat duydun, değil mi? dedi. Ben: Evet duydum, dedim. İbn Abbas: Nevf yalan söylemiş, Allah'ın düşmanı, dedi."³¹

Nevf'in aleyhine yorumlanabilecek bir başka rivayet Ümmü'd-Derdâ'nın haber yollayarak Nevf'i uyarmasıdır. Cübeyr b. Nüfeyr'den nakledilen bu olay, kaynaklarda şu şekilde zikredilmiştir:

"Ümmü'd-Derdâ beni (Nevf'e) göndererek: Ey Cübeyr, Nevfcik ile filan kişiye (onun adını söylemedi; her ikisi de Humus'ta kıssa anlatırdı) git, onlara *'İnsanlara verdikleri vaazlardan kendileri de nasiplensinler'* sözümü ilet, dedi. İşte o, Nevf el-Bikâlî idi."³²

Bu iki kayıt dışında onun hakkında olumsuz sayılabilecek bir habere rastlanılmamıştır. Bununla birlikte İbn Hacer, Nevf'in durumunun mestûr olduğunu belirterek İbn Abbas'ın onu yalanladığını söylemiştir.³³

İsrailiyatın *'kitaplar'* okumuş kimseler kanalıyla sahabe arasında yayıldığı tezinde sözü edilen kimselerin sahabeyle diyalogları özel bir önem taşımaktadır. Nevf'in sahabe arasında sadece Abdullah b. Amr, Ebu'd-Derdâ ve Ali b. Ebû Talib ile diyalogları tespit edilebilmiştir. Onun Abdullah b. Amr ile olan bir diyalogu Şehr b. Havşeb vasıtasıyla şöyle kaydedilmiştir:

"Nevf el-Bikâlî insanlara hadis rivayet ederken Abdullah b. Amr onun yanına geldi ve ona: Hadis rivayet et, malum, biz hadis rivayetinden yasaklandık, dedi. Nevf: Yanımda Resulullah'ın ashabından –üstelik Kureyş'ten– biri varken hadis riva-

³¹ Bu haber bazı ziyadelerle şu kaynaklarda yer almaktadır: Buhârî, Tefsîr, 65/3; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysabûrî (261/874), *el-Müsnedü's-Sahîhi'l-Muhtasar* (I-V), thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut 1972, Fedail, 43/46. (Bu kaynakta *'Allah'ın düşmanı'* ifâdesi yer almamaktadır.); İbn Hanbel Ahmed b. Muhammed (241/855), *Müsned* (I-L), thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut 2001, XXV, 43, hds.no. 21114; 50, hds.no. 21118; et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân* (I-XXX), thk. Heyet, Kahire tsz. XV, 279, hds.no. 23147 (Son kaynaktaki rivayette, konuşmaya şahit olan Ehl-i Kitap'tan bir grup olduğu da söylenmektedir.).

³² Buhârî, *Târîh*, VIII, 129.

³³ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb* (I-II), thk. Abdulvahhab Abdullatîf, Beyrut 1975, II, 309.

yet edemem, dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Amr: Resulullah'tan şöyle duydum, hicretten sonra bir hicret daha olacaktır..." (diye başlayan bir hadis rivayet etti).³⁴

Buradaki rivayetten Abdullah b. Amr'ın Nevf'e verdiği değeri anlamak mümkündür. Nevf'in Abdullah b. Amr ile bir başka diyalogunda, ikisinin yine bir araya geldiği, Nevf'in ona 'La ilahe illallah' sözünün ağırlığı ile ilgili bir rivayet naklettiği anlatılır. Bu rivayette yer, gök ve ikisi arasındakiler demirden tabakalar halinde terazinin bir kefesine, 'La ilahe illallah' sözü de diğer kefesine konulsa, kelime-i tevhidin daha ağır geleceği bildirilmektedir. Nevf'in bu rivayetine karşılık Abdullah b. Amr da ona bir farz namazı kıldıktan sonra diğer bir farz namazı beklemenin faziletiyle ilgili bir rivayet anlatmıştır.³⁵ Bu diyalogda karşılıklı nakledilen haberler arasında konu birliğinin olmamasından hareketle, Abdullah ve Nevf'in belirli bir konu üzerinde konuşmadıklarını, hadis ravileri olarak Hz. Peygamber'den duydukları rivayetleri birbirine aktardıklarını düşünebiliriz.

Abdullah b. Amr ile Nevf arasındaki bir başka diyalog, Mutarrif b. Abdullah'tan şöyle nakledilmiştir:

"Nevf ve Abdullah b. Amr bir araya geldi. Nevf Tevrat'tan (bir rivayet) anlattı; Abdullah da bu rivayeti Nebi'den (s) anlattı."³⁶

Söz konusu haberin muhtevası hakkında herhangi bir bilgi verilmeyip, yalnızca her ikisi tarafından nakledilen sözlerin aynı olduğu vurgulanmıştır. Nevf, Tevrat'tan okuyup öğrendiği bir olayı veya haberi Abdullah'a nakletmiş, o da bu olay veya haberin aynısını Hz. Peygamber'den duyduğunu Nevf'e söylemiştir. Nakledilen haberlerden Abdullah ile Nevf'in müteaddit defalar bir araya geldiğini ve çeşitli mevzular üzerinde, önceki kitaplardan ve Hz. Peygamberden gelen rivayetleri birbirine aktardıklarını söylemek mümkündür.

Nevf'in sahabîlerle ilişkisini gösteren bir başka kayıt, onun Hz. Ali ile konuşmasını anlatan bir haberdir. Nevf söz konusu konuşmayı şöyle anlatır:

³⁴ Haber bu şekliyle İbn Hanbel, *Müsned*, XI, 543, hds.no. 6952'de bulunmaktadır. Bazı farklılıklarla şu kaynaklarda da yer almaktadır. Ma'mer b. Râşid el-Ezdî (152/769), *el-Câmi'* (Bu eser, Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın *Musannef'i* yanında yer almaktadır.) XI, 377; İbn Hanbel, *Müsned*, XI, 362, hds.no. 6750; 364, hds.no. 6751; 446, hds.no. 6859; 455, hds.no. 6871; 538, hds.no. 6946; 543, hds.no. 6952; Nuaym b. Hammâd el-Mervezî Ebû Abdillâh (229/844), *Kitâbü'l-Fiten*, thk. es-Süheyl ez-Zekkâr, Mekke 1991, 382.

³⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, XI, 362, hds.no. 6750; 364, hds.no. 6751; 446, hds.no. 6859; 538, hds.no. 6946.

³⁶ İsbahânî, *Hilye*, VI, 54.

“Bir keresinde Ali b. Ebî Talib’i yıldızlara bakarken gördüm; bana: Ey Nevf, tefekkür ediyor musun, diye sordu.³⁷ Ben: Tefekkür ediyorum, Ey mü’minlerin emiri, dedim. O: Ey Nevf, dünyaya sırtını dönüp, ahirete yönelenlere ne mutlu! (...) Onlar Mesih aleyhisselamın yoluna uyararak, dünyadan yüz çevirirler...” dedi.³⁸

Rivayet uzun olup devamında kamu görevlerinden uzak durulmasını, şair, muhafız ve vergi memuru olunmamasını, çünkü bunların dualarının, bütün duaların kabul edildiği gece yarısı yapılmış olsa dahi makbul olmaya-çağı anlatılmaktadır.

Nevf’in sahabeyle olan diyaloglarından sonuncusu Ebu’d-Derdâ ile arasında geçen bir konuşmadır. Habere göre Nevf, Deccal’in kendisinden çok, imanının habersizce çıkıp gitmesinden endişe ettiğini söylemiş; buna karşılık Ebu’d-Derdâ, imanın gömleğe benzediğini bazen çıkarılıp bazen giyildiğini belirtmiştir.³⁹

Nevf’in israiliyata ne kadar aşina olduğunu ve onu ne kadar kullandığını tespit edebilmek için, onun sahabeyle diyaloglarının yanı sıra, bizzat kendisinden gelen rivayetleri de değerlendirmek gerekir. Hadis kaynakları tarandığında ondan gelen 24 adet maktu’ haber tespit edilmiştir. Bu haberlerin bir bölümü Kur’an’daki bazı ayetlerle bağlantısı nedeniyle Taberî tarafından nakledilmektedir. Örneğin “*Rahmetimi; sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara tahsis edeceğim*”⁴⁰ ayetiyle ilgili olarak ondan nakledilen bir haber, onun israiliyatla ilişkisi hakkında bilgi verecek niteliktedir:

“Hz. Musa kavminden 70 kişiyi Rabbi’yle mikat için seçti. Allah Musa’ya: “(Allah) sizin için yeryüzünü mescit ve temiz yer olarak tayin etti. Evle-
rinizde sizin için sükûnet yarattı. Tevrat’ı kalbinizin dışından (sesli) okumanızı emretti. Onu sizden erkek olsun kadın olsun, hür olsun köle olsun, küçük olsun büyük olsun, herkes okur.” diye emretti. Bunun üzerine Musa, kavmine: Allah sizin için yeryüzünü mescit ve temiz yer olarak tayin etti, dedi. Onlar: Biz yalnızca mabetlerde namaz kılmak isteriz, dedi. Musa: Allah evle-
rinizde sizin için sükûnet yarattı, dedi. Onlar: Biz yalnızca Tabut’ta olduğu gibi bir sükûnet olmasını isteriz, dedi. Musa: Tevrat’ı kalbinizin dışından

³⁷ “Ürakidün ente em ramik’ ifadesinin tam karşılığı: ‘Gaflette misin yoksa izlemekte misin?’

³⁸ İsbahânî, *Hilye*, VI, 53. Daha kısa bir rivayet için bkz. I, 79. Bu rivayet yalnızca bu kaynaktan bulunabilmiştir.

³⁹ Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374) *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ* (I-XXV), thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut 1985, II, 352.

⁴⁰ A’raf, 7/156.

(sesli) okumanızı emretti; Onu sizden erkek veya kadın, hür veya köle, küçük veya büyük olsun, herkesin okumasını emretti, dedi. Onlar: Biz yalnızca bakarak (gözümüzle) okumak istiyoruz, dedi. Bunun üzerine Allah: *“Rahmetimi, sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara tahsis edeceğim”* dedi.”⁴¹

Nevf'in dışında başka birinden yukarıdaki habere benzer bir rivayet bulunamamıştır.

İsrailiyat haberlerinin karakteristik özelliklerinden biri olan ölçü ve tartı miktarlarının aşırı şekilde abartılması özelliğini, *“Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun”*⁴² ayetinin tefsirinde açıkça görmekteyiz. Nevf'ten rivayet edildiğine göre ayette geçen her bir arşın yetmiş kulaç; her bir kulacın da kendisinin o anda bulunduğu yerle Mekke arası kadar bir mesafe kadardır. Haberin devamında onun bu açıklamayı yaptığında Kûfe Mescidi'nde olduğu bildirilmiştir.⁴³ Buna göre her bir kulaç Kufe Mescidi ile Mekke arasındaki uzaklık kadardır.

Nevf'in ayetler bağlamında zikredilen bazı rivayetleri Kur'an'daki kıssalarla ilgilidir. Örneğin *“...(Yusuf'u) birkaç dirheme sattılar”*⁴⁴ ayeti hakkında, para miktarının 20 dirhem olduğu;⁴⁵ *“...derken, o iki kadından biri utana utana yürüyerek ona geldi”*⁴⁶ ayeti hakkında, kadının yüzünü iki eliyle kapattığı⁴⁷ Nevf'ten rivayet edilmiştir.

Kıssalar dışında çeşitli konulara dair ayetler hakkında da ondan gelen rivayetler bulunmaktadır. Örneğin *“...yakın komşuya, uzak komşuya... iyilik edin”*⁴⁸ ayeti hakkında, yakın komşunun Müslüman, uzak komşunun ise Yahudi ve Hıristiyanlar⁴⁹ olduğunu söylemiş; *“...ya da birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya (onun) gücü yeter”*⁵⁰ ayeti hakkında da, insanların gaddarlaşmış, evinde oturan kimselere bile saldıracaklarını, mızrak-

⁴¹ Taberî, *Tefsir*, IX, 88, hds.no. 15140.

⁴² Hakka, 69/32.

⁴³ Taberî, *Tefsir*, XXIX, 67, hds.no. 34917.

⁴⁴ Yusuf, 12/30.

⁴⁵ Taberî, *Tefsir*, XII, 182, hds.no. 18842.

⁴⁶ Kasas, 28/25.

⁴⁷ Taberî, *Tefsir*, XIX, 62. hds.no. 27317-8.

⁴⁸ Nisâ, 4/36.

⁴⁹ Taberî, *Tefsir*, V, 91, hds.no. 9340; 92, hds.no. 9350.

⁵⁰ En'am, 6/65.

larını onların karınlarına saplayarak öldüreceklerini bildirmiştir.⁵¹ Bir başka örnek ise, İhlas Suresinin Kur'an'ın üçte biri olduğunu söylemesidir.⁵²

Nevf'in rivayetlerinden bazıları israiliyatın temel konularından olan Peygamber kıssalarıyla ilgilidir. Bu bağlamda ondan Hz. Salih'in Araplardan olduğu, Ad kavminin helakinden sonra Semud kavminin güçlendiği ve hâkimiyetini genişlettiği bildirilmiştir. Bu rivayete göre onlar Ad kavmi gibi bozulunca Allah onlara Hz. Salih'i peygamber olarak göndermiştir. Hz. Salih'in, kavminin en iyilerinden biri olduğu belirtilen haberde, daha sonra Salih kavminin oturduğu yer ve onların nasıl helak edildiği hakkında bilgi verilmiştir. Haberin sonunda Hz. Salih'in, Nuh'un hangi oğlundan geldiği, Nuh ile İbrahim peygamber arasında Hûd ve Salih peygamberden başka nebi olmadığı açıklanmıştır.⁵³

Nevf'in Hz. Eyüp,⁵⁴ Hz. İbrahim,⁵⁵ Hz. Uzeyr⁵⁶, Hz. Süleyman⁵⁷, Hz. Musa⁵⁸ ve Hz. Meryem⁵⁹ hakkında çeşitli açıklamalar içeren rivayetleri israiliyat türünden haberlere örnek gösterilebilir. Hz. Musa ile ilgili bir haberi masalsi bir anlatıma sahip olup, aşırı abartılı tavsifleriyle dikkat çekmektedir. Bu haber Hz. Musa'nın Üc'u⁶⁰ öldürmesiyle ilgilidir:

"Üc'un tahtı sekiz yüz zira⁶¹ idi. Musa'nın boyu on zira', asasının boyu da on zira' idi. Musa yukarı doğru on zira' sıçradı (yani kendi boyu kadar) ve 'Üc'a vurdu. (Asa) onun topuğuna isabet etti ve o ölü olarak yere düştü; ceset bir köprü oldu, insanlar onun üzerinden geçtiler."⁶²

⁵¹ Taberî, *Tefsir*, VII, 233, hds.no. 13273.

⁵² Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî (255/869), *Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (I-IV) Riyad 2000, IV, 2156, hds.no. 3471.

⁵³ Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysabûrî (405/1014), *el-Müstedrek ala's-Sahihayn* (I-IV), thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1990, II, 616, hds.no. 4065. Dipnotta, Zehebî'nin Telhîs adlı kitabında bu rivayet hakkında bir şey demediği belirtilmektedir.

⁵⁴ İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (241/855), *Kitabü'z-Zühd*, thk. Muhammed Celal Şeref (I-II), Beyrut 1981, I, 110.

⁵⁵ İbn Hanbel, *Kitabü'z-Zühd*, I, 98.

⁵⁶ İsbahânî, *Hilye*, VI, 50.

⁵⁷ İsbahânî, *Hilye*, VI, 53.

⁵⁸ İsbahânî, *Hilye*, VI, 50.

⁵⁹ İsbahânî, *Hilye*, VI 51-52.

⁶⁰ Üc b. Unuk, Hz. Musa devrinde yaşadığı söylenen efsanevi bir zorbanın adıdır. Üc hakkındaki rivayetlerin asılsız olduğu hakkında bkz. Sakallı, Talat, *Bir Hadis Tenkid Örneği Üc (A'vec) Efsanesi*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX, 91-95 (1996).

⁶¹ Bir zira' 68-80 cm. arasında değişmektedir.

⁶² Taberî, *Tefsir*, VI, 200, hds.no. 11620.

Nevf'ten bazı yerlerin faziletiyle ilgili haberler de rivayet edilmiştir. Örneğin Tûr Dağı hakkında, Allah'ın bir dağa tecelli edeceğini dağlara bildirdiğinde hepsinin kibirlendiğini yalnızca Tûr Dağı'nın tevazu gösterdiğini söylemiş;⁶³ Basra ve Mısır hakkında, bu iki yerin dünyanın iki kanadı mesabesinde olduğunu, onlar harap olduğunda, iki kanadı kırılan kuşun mahvolması gibi, dünyanın da öyle mahvolacağını anlatmıştır.⁶⁴ Şam hakkında ise gelecekte geçimin çoğunluğunun bu şehirde olacağını bildirmiştir.⁶⁵

Vaizlerin züht ve takva konuları üzerinde çokça durdukları bilinen bir gerçek olmasına rağmen bu konuda Nevf'ten sadece Müslüman'ın dünyadaki nasibinin az olduğunu ve asıl mükâfatını ahirette alacağını anlatan bir hikâye rivayet edilmiştir. Bu hikâyeye göre biri Müslüman diğeri kâfir iki balıkçı balık avlamaya çıkar. Mü'min kimse hiçbir şey yakalayamadığı hâlde kâfir olan gemisini balıkla doldurmuştur. Mü'min bu durum üzerine Allah'a hâlini arz eder ve nedenini sorar. Allah da ona cennetteki mekânını gösterir.⁶⁶

Nevf'ten gelen bazı haberlerde yakın ve uzak gelecekte meydana geleceği belirtilen felaketlere dikkat çekilmektedir. Bu haberlere göre Suriye'de birtakım belalar zuhur edecek,⁶⁷ bu ümmet bir kez belaya uğradıktan sonra, artık belalardan kurtulamayacak ve kıyamete kadar gün yüzü göremeyecektir.⁶⁸ Ondaki gelen bir haberden kendi devrindeki insanların tutum ve davranışlarından da memnun olmadığı anlaşılakta, onların olumsuz özelliklerini kitaplarda okuduğu kötü insanların özellikleriyle benzeştirmektedir:

"Nevf kitaplar okuyordu. Dedi ki: Ben bu ümmetten olan insanların özelliklerini Allah'ın münezzel kitaplarından birinde buluyorum: Onlar dünyayı dine tercih ederler, dilleri baldan tatlıdır, kalpleri sabırdan daha acıdır, insanların karşısında kuzu postuna bürünürler, kalpleri ise kurtların kalbidir..."⁶⁹

⁶³ İbn Hanbel, *Kitabü'z-Zühd*, I, 125.

⁶⁴ İsbahânî, *Hilye*, VI, 50. Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 138.

⁶⁵ Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 391.

⁶⁶ İbn Ebî Asım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr eş-Şeybânî (287/900), *Kitabü'z-Zühd*, thk. Abdulhamîd Hâmid, Kahire h. 1408, 217.

⁶⁷ Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 120.

⁶⁸ İsbahânî, *Hilye*, VI, 50.

⁶⁹ Taberî, *Tefsîr*, II, 353, hds.no. 3822.

Bu konuyla ilgili bir rivayet, 'Allah'ın münezzel kitaplarından biri' ifadesinden kastın Kur'an olduğunu, söz konusu ayetin "İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de

İsrailiyatın temel konularından Mehdi ve Mesih hakkında da Nevf'ten rivayet edilen haberler bulunmaktadır. Bu haberlerden birine göre Mehdi'nin bayrağında *'Bey'at Allah içindir'* ibaresinin bulunduğu⁷⁰ bildirilmiş bir diğer haberde ise Mesih'in Deccal'ı öldüreceği yerin Akabe olduğu⁷¹ söylenmiştir.

Yukarıda son ravisi Nevf olan haberlere yer verilmiştir. Burada alıntılanan rivayetlerden Nevf'in israiliyat bilgilerine sahip olduğu, bu bilgileri değişik ortamlarda farklı kişilere naklettiği, nakledilen bilgilerin İslami literatüre geçtiği anlaşılmaktadır.⁷²

Nevf'in yaşamı ve rivayetleri hakkında bilgi verdikten sonra şimdi diğer ravi Tübey' el-Himyerî'nin hayat hikâyesini ve rivayetlerini inceleyeceğiz.

2. Tübey' el-Himyerî

Nevf ile *'Ka'b'ın karısının oğlu'* tanımlamasını birlikte taşıyan Tübey' el-Himyerî'nin, Nevf ile kardeş olduğuna dair herhangi açık bir ifadeye rastlanmamıştır. Öte yandan bu iki kişinin baba adlarının birbirini tutmadığı, Ka'b'ın her ikisinin adından farklı olarak *'Ebû İshak'* diye künyelendiği belirtilmelidir.⁷³ Kaynaklarda adı zikredilmeyen söz konusu kadın, muhtemelen farklı evlilikler yapmış ve anne bir baba ayrı çocuklar dünyaya getirmiştir. Belki de önceki eşinden oğul sahibi olmuş birbirinden farklı iki kadın söz konusudur. Bu konuda net bir sonuca ulaşabilmek mümkün görünmemektedir.

Tübey'in babasının adı birçok kaynakta *'Amir'* olarak geçse de İbn Hacer'in de işaret ettiği gibi bu, hemen kabul edilmemesi gereken bir bilgidir. Onun naklettiğine göre, iki farklı Tübey' karıştırılmış olabilir. Bunlardan birincisi, Ka'b'ın karısının oğlu olan *'Tübey' el-Himyerî'* olup künyesi Ebû Ubeyde'dir. Diğeri ise *'Tübey' b. Âmir el-Kelâ'*dir. İkinci Tübey'in künyesi Ebû Ğutayf olup Humus'ta yaşamış ve hicrî 101 yılında İskenderiye'de vefat

*kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olan-
dır.*" (Bakara, 2/204) ayeti olduğunu bildirmektedir. Bkz. Taberî, *Tefsir*, II, 352, hds.no. 3821.

⁷⁰ Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 220.

⁷¹ Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 342.

⁷² İslam kaynaklarındaki israiliyat türü haberlerin menşeiini konu edinen bazı araştırmalarda, Yahudi ve Hıristiyan kültürüne ait bilgileri İslâm kaynaklarına sokan kişiler arasında Nevf de gösterilmiştir. Örneğin bkz. Abbott, Nabia, *Studies in Arabic Literary, Historical Texts, Qur'anic Commentary and Tradition* (I-II), London 1967, II, 8.

⁷³ Bu konu için bkz. İsrail, Ebû Züeyb, *Ka'bu'l-Ahbâr*, Kudüs 1976, 50.

etmiştir.⁷⁴ İbn Hacer'e göre bu karışıklığın nedeni İbn Yunus'un *et-Tarih* adlı kitabındaki kayıttır.⁷⁵ Kitabı inşa metoduyla bir araya toplayan Dr. Abdulfettah Fethi, dipnotta İbn Hacer'in dile getirdiği şüphenin, herhangi bir delile dayanmadığını belirtir ve bu isimle yalnızca bu şahsın bilindiğini söyler.⁷⁶ İbn Hacer'in iki eserindeki kayıta dikkat çeken fark, birincide Tübey'in babasının adı yer almazken diğerinde 'Amir' olarak belirtilmiş olmasıdır.

Halife b. Hayyât, Tübey'in tam adını '*Tübey' Ebû Utbe İbnu'l-A'ver es-Sülemî, İbnu İmraeti Ka'b'*' olarak kaydetmiştir.⁷⁷ Bu kayda göre onun babasının adı '*el-A'ver es-Sülemî*'dir ve İskenderiye'de vefat etmiş olan Tübey' b. Amir'den farklıdır. Fakat kaynakların çoğunluğu iki ayrı şahıstan söz etmeyip, yalnızca tek şahıs olarak Tübey' b. Amir hakkında bilgi verir ve onu Ka'b'ın karısının oğlu sıfatıyla tanıtır. Bu araştırmada da bu yol takip edilmiştir.

Tübey el-Himyerî'ye ait yedi künye sayılmıştır: Ebû Ubeyde, Ebû Ubeyd, Ebû Utbe, Ebû Eymen, Ebû Himyer, Ebû Ğutayf ve Ebû Amir. Bunlar arasında en meşhuru Ebû Ubeyde'dir.⁷⁸

Tübey'in doğum tarihi bilinmemekle birlikte muhadram⁷⁹ sıfatı⁸⁰, uzun bir ömür sürdüğü⁸¹ ve 101/719 yılında vefat ettiği⁸² dikkate alınırsa hicretin ilk yıllarına yakın bir tarihte doğduğu söylenebilir.

Tübey' için kullanılan nitelendirmelerden biri olan '*el-Habr*' kelimesi onun israiliyatla ilişkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir. '*el-Hibr*' veya '*el-Habr*', sonradan Müslüman olmuş veya ehl-i zimmet olarak

⁷⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 112.

⁷⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 508.

⁷⁶ İbn Yunus, Ebû Said Abdurrahman b. Ahmed es-Sadeî (347/958), *Târihu İbn Yunus el-Misrî* (I-II), thk. Abdulfettah Fethi Abdulfettah, Beyrut 2000, II, 50-51.

⁷⁷ Halife b. Hayyât (240/854), *et-Tabakât* (I-II), thk. Süheyl Zekkâr, Dimaşk 1966, II, 788, no. 2893. Aynı kitabın bir başka baskısında '*Tübey' b. Zeyd es-Sülemî*' şeklinde kaydedilmiştir. Bkz. thk. Ekrem Ziya el-Umerî, Riyad 1982, 2. basım, I, 308.

⁷⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, XI, 26-35; Zehebî, *Siyer*, IV, 413-414; İbn Makûlâ, Ebû Nasr Ali b. Hibetullah b. Cafer (475/1064), *el-İkmâl fî Ref'i'l-Irtiyâb an'l-Mü'telefi vel-Muhtelefi fil-Esmâ vel-Künâ vel-Ensâb* (I-VII), Beyrut 1990, I, 492.

⁷⁹ Muhadram, câhiliye devrinde yaşayan, Hz. Peygamber'in devrini de idrâk eden fakat onu hiç görmeyen Müslümanlara verilmiş bir isimdir. Bkz. Koçyiğit, *Talat, Hadis İstilahları*, Ankara 1985, 266.

⁸⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 309.

⁸¹ Zehebî, *Siyer*, IV, 413.

⁸² Onun hicrî 90'dan sonra öldüğü de söylenmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 309.

kalmış Ehl-i Kitab'a mensup alim kişi demektir. Çoğulu 'Ahbâr'dır.⁸³ Lewis'e göre 'Ahbâr', İbranca 'Haver'den gelen 'Habr' veya 'Hibr' kelimesinin çoğuludur. Bu kelime Filistin Yahudi akademilerinde haham rütbesinin altındaki bilginler için kullanılan bir unvandı.⁸⁴ Bazılarına göre ise o, 'Rabbi' rütbesinden sonra gelen ilmî bir unvandır.⁸⁵ Ebû Züeyb'in tespitine göre 'Habr' kelimesi İbranca kökenli olup Miladi birinci asra kadar Ferîsî Yahudilere denirdi. Sonraları Ferîsilerin öğretileri diğer Yahudiler arasında da yayılınca, öğretiyi yayan kimselere 'Habr' denilmeye başlandı. Mişna ve Talmud'u toplayan kimselere 'Habr' denilmesi yaygın bir durumdur.⁸⁶ Hadis kaynaklarında 'Habr', Yahudi geleneğini ve kitabiyatını bilen Yahudi âlimler için kullanılmıştır. Müslüman âlimler için 'Habr' kelimesinin kullanılması nadir olup, onun yerine 'Hibr' kelimesi tercih edilmektedir. 'Hibr' aslında yazma aracı, divit demektir. Dolayısıyla ilminin çokluğundan kinaye olarak bazı âlimlere 'Hibr' denilmiştir.⁸⁷

Tübey'e 'el-Habr' denilmesinden hareketle onun, genellikle önceki peygamberlere nisbet edilen kitapları okuyan biri olduğunu anlayabiliyoruz. Nitekim kaynaklar bu durumu sarîh bir biçimde kaydetmişlerdir.⁸⁸ Onun verdiği bir haber veya geleceğe yönelik bir kehanet tetkik edilmek istendiğinde, Tübey' bazen haber kaynağını 'Kitaplarda okudum'⁸⁹ veya 'Kitaplarda buldum'⁹⁰ demektedir, fakat bunların hangi kitaplar olduğunu belirtmemektedir. Tübey'e nispet edilen bir rivayetten, onun Farsça, Rumca, Berberîce ve Habeşçe kitaplar hakkında derin bilgisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu haber şöyledir:

"Farsça eserleri okuyan kişi dindar ve yumuşak huylu olacağından; Rumca eserleri okuyan kişi, kavi ve kültürlü olacağından; Berberî eserleri okuyan kişi güçlü ve zorlayıcı olacağından; Habeşçe eserleri okuyan kişi ise sakin ve uyumlu olacağından dolayı hata yapmaz."⁹¹

⁸³ İbn Manzûr Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî (711/1311), *Lisânu'l-Arab* (I-XX), Mısır tsz. V, 228.

⁸⁴ Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, 113.

⁸⁵ Schmitz, M., *Ka'bu'l-Ahbâr*, İA., VI, 3.

⁸⁶ İsrail, *Ka'bu'l-Ahbâr*, 22.

⁸⁷ İsrail, a.y.

⁸⁸ "O, 'kitaplar' okumuş biriydi" kaydı için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât* VII, 452; Zehebî, *Siyer*, IV, 413.

⁸⁹ İbn Asâkir, *Târîh*, XI, 28.

⁹⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, XI, 27.

⁹¹ Mizzî, *Tehzîb*, IV, 316. Ayrıca bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, XI, 34. Buradaki metinde Berberî eserlerden söz eden kısım yoktur. *Sekâfe* yerine *sekâbe*, *seken* yerine *seker* kelimesi vardır. Türkçeye uygunluk için metnin yukarıdaki çevirisinde bazı tasarruflarda bulunulmuştur.

Tubey'in Müslüman olmasıyla ilgili bazı haberlere göre o, nübüvvetin belirtilerini Hz. Peygamber'de görmek için yolculuğa çıkmış ve onunla görüşmüştür. Bu görüşmede Hz. Peygamber ona İslam'ı tebliğ etmiş, fakat o kabul etmemiştir. Onun Müslüman oluşu Hz. Ebû Bekir dönemine⁹² veya Hz. Ömer dönemine kadar⁹³ gecikmiştir.

Rical âlimleri Tübey' el-Himyerî hakkında olumsuz bir şey söylememiş, aksine onun doğru sözlülüğünden ve engin bilgisinden söz etmişlerdir. Bununla birlikte ashabın yanında hikâyeler anlattığının⁹⁴ ifade edilmesi, önemli bir ayrıntı olup onun hangi sahabîlerle görüştüğü ve onlarla ne tür mevzular konuştuğu konumuz açısından ehemmiyet taşımaktadır. Onun Abdullah b. Amr ile görüşmesini Hüseyin b. Şuf'a şöyle nakletmiştir:

"Abdullah b. Amr'ın yanında otururken Tübey' çıkageldi. Abdullah: Yeryüzünde bulunan en âlim kimse geldi, dedi. Oturunca Abdullah ona: Ey Ebû Ubeyd, bize üç hayırlı, üç de şerli şey nedir, söyle, dedi. O: Elbette, üç hayırlı şey doğru söyleyen dil, muttaki kalp ve salih kadındır; üç şerli şey ise yalancı dil, günahkâr kalp ve kötü kadındır, dedi. Bunun üzerine Abdullah: Ben size söylemiştim, dedi."⁹⁵

Abdullah b. Amr'ın, Tubey'e bu kadar büyük iltifatlar etmesinden, onu yakından tanıdığını ve onunla samimi sohbetleri olduğunu çıkarmak mümkündür. Ancak ulaşılabilen kaynaklarda ikisi arasında herhangi bir diyalogu içeren başka bir habere rastlanmamıştır.

Abdullah b. Abbas ile arasında geçen diyalog ise Muaz b. Abdillâh b. Hubeyb el-Cühenî'den şöyle nakledilmiştir:

"İbn Abbas'ı Tübey'e soru sorarken gördüm: Ka'b'ın bulut hakkında bir şey söylediğini duydun mu, dedi. Tübey': Ka'b'ın '*Eğer bulut olmasaydı yağmur düştüğü yeri bozardı*' dediğini duydum, dedi. İbn Abbas: Doğru söyledin, onu ben de duydum, dedi. Sonra: Peki, Ka'b'ın '*Yeryüzü bir yıl ürün bitirir, bir yıl bitirmez*' dediğini duydun mu, diye sordu. O: Evet, dedi. İbn Abbas: Ben de Ka'b'ı '*Nebât yağmurla birlikte iner ve yeryüzünde biter*' dediğini duydum, dedi. O: Evet, doğru söyledin, onu ben de duydum, dedi."⁹⁶

⁹² İbn Asâkir, *Târîh*, XI, 29, no. 988; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 508, no. 945.

⁹³ Zehebî, *Siyer*, IV, 413.

⁹⁴ Kaynaklar bu bilgiyi Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Bağdadî'nin *et-Târîhu'l-Himsiyî* adlı kitabından nakletmişlerdir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 508, no. 945; Mizzî, *Tehzîb*, IV, 314.

⁹⁵ Buhârî, *Târîh*, II, 383, no. 2854; İbn Asâkir, *Târîh*, XI, 32. Aynı rivayet için bkz. Mizzî, *Tehzîb*, IV, 316; Zehebî, *Siyer*, IV, 413; İsbahânî, *Hilye*, I, 287.

⁹⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, XI, 31; Mizzî, *Tehzîb*, IV, 315. Bu haber kısmen şu kaynakta da yer almaktadır: Taberî, *Tefsîr*, XIX, 149.

Buradaki diyalogun seyri ilginçtir; İbn Abbas Ka'b'tan duyduğu bir sözü Tübey'e sormakta ve aldığı cevap Ka'b'tan duyduğuyla örtüşünce onu tasdik etmektedir. Bu defa Tübey' Ka'b'tan duyduğu bir sözü İbn Abbas'a sormakta, İbn Abbas'ın söylediği haber Ka'b'tan duyduğuna uygun düşünce onu tasdik etmektedir. Konuşmanın akışı, sanki iki hadis ravisinin, duyduğu rivayetleri birbiriyle karşılaştırmalarını anlatıyor gibidir. Aynı şekilde, ikisi arasındaki sohbetten İbn Abbas'ın Ka'b'ın sözünü başka birinden duyduğu ve onu Tübey'e doğrulamak istediği de anlaşılabilir. Her hâlükârda yukarıdaki haberden Ka'b'ın, hem İbn Abbas'ın hem de Tübey'in haber kaynaklarından biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bu iki haber dışında Tübey'in sahabeden herhangi biriyle diyalogunu anlatan başka bir rivayet tespit edilememiştir. Bununla birlikte onun sahabeden rivayet ettiği hadisler bulunmaktadır ki bunlardan biri, Abdullah b. Amr'dan rivayet edilmekte ve *'Yağın içine fare düştüğünde o yağın yenilmemesinin her üç dine göre de helal olmayacağı'* bildirilmektedir.⁹⁷ Diğer bir rivayet ise Ebu'd-Derdâ aracılığıyla Hz. Peygamber'den gelmekte ve *'Talep edilmeksizin veya iltimas maksadı taşımaksızın gelen hediyelerin helal sayılarak alınabileceği'* belirtilmektedir.⁹⁸

İsrailiyatın İslamî literatüre girişinde Tübey'in katkısının olup olmadığını tespit edebilmek için bizzat ondan gelen haberler incelenmiş, Tübey'de son bulan 23 adet haber tespit edilmiştir. Bunların büyük bir bölümü Nuaym b. Hammâd'ın Fiten'inde yer almaktadır. Kısa bilgiler hâlinde olan bu haberler karamsar bir tablo ortaya koymakta, Emevîlerin geleceğiyle ilgili olumsuz kehanetlerde bulunmaktadır. Örneğin Ümeyyeoğullarından bir adamın soyundan dört melik çıkacağı,⁹⁹ Süleyman b. Abdulmelik'in soyundan dört kimse hüküm sürmedikçe Emevî saltanatının devam edeceği,¹⁰⁰ dört melikten sonra onların saltanatının inkıtaa uğrayacağı,¹⁰¹ son Emevi halifesinin saltanat süresinin iki yılı¹⁰² bir başka rivayette on sekiz ayı¹⁰³ aşmayacağı, Süfyânîlerin askerlerini Merv'e göndereceği,¹⁰⁴ Humus'ta bir savaş çıkacağı

⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe (235/849), *el-Musannef* (I-XV), thk. Abdulhalik el-Afganî, Karaçi 1987, VIII, 94, hds.no. 4451.

⁹⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, XI, 28.

⁹⁹ Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 73.

¹⁰⁰ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 112.

¹⁰¹ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 111.

¹⁰² Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 113.

¹⁰³ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 419.

¹⁰⁴ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 198.

ve bu şehrin yıkılacağı,¹⁰⁵ Horasan'dan siyah bayraklı bir kavmin çıkacağı,¹⁰⁶ o zamanlarda Humus'u terk etmek gerektiği,¹⁰⁷ Süfyanîlerin sonunun geleceği,¹⁰⁸ Şam'da binaların ve ağaçların çoğaldığı bir zamanda kıyametin kopacağı¹⁰⁹ bu haberlerde yer alan hususlardır. Ayrıca sarı bayrakların Mısır'a girişinin oradaki halk için bela olacağı,¹¹⁰ bir halifenin Rumları yeneceği,¹¹¹ onların barış için halifeye elçi göndereceği ve Müslümanlarla onlar arasında barış sağlanacağı, insanların huzur ve güven içinde olacağı¹¹² bildirilmektedir. Keza, muhtevasında Rumların, Farslıların ve Süleyman Mescidinin yer aldığı bir dizi haberler anlatılmakta,¹¹³ Mekke'ye sığınacağı hâlde yine de öldürülecek olan birinden söz edilmektedir.¹¹⁴

Tübey'den gelen haberlerde kıyamet öncesi ortaya çıkacak bazı olaylara değinildiği de görülmektedir. Örneğin, Hz. İsa, Ye'cüc Me'cüc'ten sonra Kudüs'e yerleşecek, bundan sonra savaş bitecek, yeryüzü başlangıçta olduğu gibi bereketlenecek, Hz. İsa ve mü'minler Kudüs'te senelerce kalacak, sonrasında ise Allah'ın göndereceği bir rüzgârla ruhları kabzedilecektir.¹¹⁵ Keza Deccâl'in ortaya çıkışından önce üç alamet çıkacak,¹¹⁶ Hz. İsa, Deccal'ı öldürdüğünde Allah ona, kendisine inananlarla birlikte Tur dağına çıkmasını emredecek, o gün hiç kimse mü'minlere güç yetiremeyecek, sonra Ye'cüc Me'cüc çıkacak ve türlü fesatlar çıkaracaktır.¹¹⁷

Tübey'in diğer rivayetleri muhtelif konularda olup bunlardan birinde '*Rabbü'l-alemîn*' terkiibindeki âlemlerin bin millet olduğu, bunun altı yüzünün denizde dört yüzünün karada yaşadığı anlatılmıştır.¹¹⁸ Başka bir haberde bir mü'mini veya ehl-i ahidden birini kasten öldürmüş olanlar hariç, Müslü-

¹⁰⁵ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 255.

¹⁰⁶ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 189.

¹⁰⁷ Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 279-280.

¹⁰⁸ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 169.

¹⁰⁹ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 138.

¹¹⁰ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 433.

¹¹¹ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 295.

¹¹² Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 268.

¹¹³ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 313.

¹¹⁴ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 202.

¹¹⁵ Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 353.

¹¹⁶ Nuaym, b. Hammâd, *Fiten*, 319.

¹¹⁷ Nuaym b. Hammâd, *Fiten*, 357.

¹¹⁸ Ebu's-Şeyh el-İsbahânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed (369/979), *Kitabu'l-Azame* (I-V) thk. Muhammed b. İdrîs el-Mübârekfûrî, Riyad, 1988, IV, 1433.

man, Yahudi veya Hıristiyan olsun, herkesin bütün güzelliğini sergileyen cenneti seyredeceği haber verilmiştir.¹¹⁹ Ondan gelen bir haberde ise, tavlâ oynayan kişinin, elini domuz kanına bulayıp, o hâlde namaz kılan biri gibi olduğu bildirilmektedir.¹²⁰

Yatsı namazından sonra kılınan dört rekâtın faziletiyle ilgili olarak da ondan bir haber nakledilmiş olup, onu eda eden kişinin Kadir Gecesini ihya etmiş kadar sevap kazanacağı anlatılmıştır. Aslında bu rivayet, daha çok Ka'b'ın rivayeti olarak bilinir.¹²¹ Bununla birlikte Abdurrezzak'ın Musannef'inde Tübey'e nispet edilmiştir.¹²²

Tübey' kendi rivayetlerinden ziyade Ka'b'tan rivayet ettiği haberlerle meşhur olmuştur. Onun Ka'b'tan gelen rivayetleri de içerik ve üslup yönünden kendisinden gelen haberlere benzemektedir. Ka'b'tan gelen rivayetlerde Tübey' yalnızca aracı bir râvi olarak bulunduğundan incelemenin dışında tutulmuştur.

SONUÇ

İsrailiyatın hadis rivayetleri arasına karışmasında Yahudilikten ihtida etmiş olan hadis ravilerinin etkili oldukları kabul edilmektedir. Ka'bu'l-Ahbâr gibi Yahudi alimler Müslüman olduktan sonra israiliyata dair bilgileri Müslümanlara nakletmekten geri durmamışlardır. Onların naklettikleri haberler, bazı ravilerin ilgisini diğer kültürlere ait kitaplara yönlendirmiş, onları okumuş ve bu kitaplarda bilgiler aramışlardır. Yahudilik ve Hıristiyanlığın temel kaynaklarının yanı sıra, muhtemelen çeşitli öğütler, menkıbeler, hikayeler, özlü sözler, kehanetler gibi mevzuların anlatıldığı bu kitapları inceleyen bazı raviler, orada buldukları ilginç pasajları İslam'a uyarlayarak rivayet etmişlerdir.

Bu makalede Nevf b. Fedâle ve Tübey' b. Amir adında iki ravinin hayat hikâyeleri ve rivayetleri incelenmiştir. *Ka'b'ın karısının oğlu'* olmakla tanınan

¹¹⁹ İbn Ebî Şeybe, Musannef, XIII, 98. hds.no. 15810.

¹²⁰ el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed ibnu'l-Huseyn (458/1065), Şu'abü'l-İmân (I-X) thk. Ebû Muhammed Hacer Zağlul, Beyrut 1990, V, 240 hds.no. 6515.

¹²¹ Nesaî, Sünen, VIII, 84, hds.no 4954. İbn Ebî Şeybe bu haberi Mücahid kanalıyla Abdullah b. Amr'dan rivayet eder. Bkz. Musannef, II, 343.

¹²² Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (211/826), *el-Musannef* (I-XI), thk. Habîb Abdurrahman el-A'zamî, Beyrut 1983, III, 45, hds.no. 4727. Ka'b'tan gelen versiyonu için bkz. Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, (303/ 915) *Sünen* (I-VIII), thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Beyrut 1988, VIII, 84, hds.no 4954. Aynı haberi İbn Ebî Şeybe, Mücahid kanalıyla Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir. Bkz. Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 343.

bu raviler, israiliyat haberlerinin yaygın olduğu Güney Arabistan'a mensuptur. Her ikisi de, Hz. Peygamber dönemine erişmiş olmalarına rağmen İslam'a geç girmiş, Müslüman olduktan sonra gerek yaşları gerekse 'kitaplar' hakkındaki bilgileri nedeniyle insanların takdirini kazanmış, büyük saygı ve hürmet görmüşlerdir. Kaynaklarda da 'kitaplar' okudukları ve buralardan nakillerde buldukları belirtilmekle birlikte, onlar güvenilir kimseler olarak anılmış, haklarında olumsuz bir şey söylenmemiştir

Nevf ve Tübey' neredeyse aynı yıllarda Humus'ta yaşamışlar, israiliyat türünden haberler rivayet etmişlerdir. Naklettikleri haberler, birtakım insanların dikkatini çekmiş, beğenisini kazanmıştır. Oysa onların bilgi kaynakları çoğunlukla belirsiz olup, 'kitaplar'a atıflarında bile belirli bir mehz bulmak çoğu kez mümkün olmamaktadır.

İsrailiyatın İslami literatüre girişinde Nevf ve Tübey'in etkilerini onların sahabeyle ilişkilerinde görmek mümkündür. Örneğin onlar Abdullah b. Amr ile bir araya gelmiş, Ka'b'tan gelen bazı haberleri karşılaştırmış, çeşitli rivayetleri müzakere etmişlerdir.

Nevf ve Tübey'in rivayetleri incelendiğinde bunların bazı peygamberlerle ilgili kıssalardan, bazı mekanların faziletlerinden, züht ve takvadan ve ağırlıklı olarak birtakım kehanetlerle kıyamet öncesi zuhur edecek olaylardan söz ettiği görülmüştür. Nevf'in rivayetlerinde kıssalar ön plana çıkarken, Tübey'in rivayetlerinde gelecek hakkında bilgiler ağırlık kazanmıştır.

'Kitaplar'dan veya belirsiz kaynaklardan birçok israiliyat nakleden bu ravilere bazı sahabilerin neden alaka duyduğu, onların verdiği bilgilere nasıl güvendiği; bunun ötesinde hadis ilminin kökleştiği asırlarda yazılan rical kitaplarının bu ravileri nasıl tadil ettiği araştırmadan geriye kalan soru işaretleridir.

Sonuç olarak denilebilir ki, Nevf b. Fedâle ve Tübey' el-Himyerî, israiliyatı bilen ve bunu çeşitli yollarla İslam dünyasına taşıyan kimseler arasında yer almaktadırlar.

KAYNAKÇA

Abbott, Nabia, *Studies in Arabic Literary, Historical Texts, Qur'anic Commentary and Tradition* (I-II), London 1967.

Abdurrahman Abdulvahid eş-Şüca', *el-Yemen fi Sadri'l-İslâm*, Dimaşk 1987.

Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (211/826), *el-Musannef* (I-XI), thk. Habîb Abdurrahman el-A'zamî, Beyrut 1983.

Algül, Hüseyin, *Himyerîler*, DîA, c. XVIII, 62-63.

Atmaca, Veli, *Hadis'te İsrailiyât'a Bakış I*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, 359- 388, (1996); *Hadis'te İsrailiyât'a Bakış II, Kâ'bu'l-Ahbâr*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, III, 163-180, (1997).

Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyât*, İstanbul 2002.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed ibnu'l-Huseyn (458/1065), *Şu'abü'l-İmân* (I-X) thk. Ebû Muhammed Hacer Zağlul, Beyrut 1990.

Buhârî, Ebû Abdillâh İsmail b. İbrahim (256/869), *el-Câmiu's-Sahîh* (I-VIII), İstanbul tsz.; *et-Târîhu'l-Kebîr* (I-VIII), thk. Muhammed Abdulmuîd Han, Haydarâbâd 1941.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî (255/869), *Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (I-IV) Riyad 2000.

Ebu'ş-Şeyh el-İsbahânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed (369/979), *Kitabu'l-Azame* (I-V) thk. Muhammed b. İdrîs el-Mübârekfûrî, Riyad, 1988.

Encyclopedia Judaica (EJ.), I-XVIII, Jerusalem 1996, *Ka'b al-Ahbâr*, c. X, 488.

Hâkim, Ebû Abdillâh en-Neysabûrî (405/1014), *el-Müstedrek ala's-Sahihayn* (I-IV), thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1990.

Halîfe b. Hayyât (240/854), *et-Tabakât* (I-II), thk. Süheyl Zekkâr, Dimaşk 1966. Aynı kitabın bir başka baskısı: thk. Ekrem Ziya el-Umerî, Riyad 1982.

Hamidullah, Muhammed, *İslâmî İlimlerde İsrâiliyyât yahut Gayri İslâmî Menşeli Rivâyetler*, çev. İbrahim Canan, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sy. 2, 295-319 (1977).

İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasen (571/1175), *Târîhu Medîneti Dimaşk* (I-VXXX) thk. Ömer b. Ğarâme el-Amravî, Beyrut 1995.

İbn Ebî Asım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr eş-Şeybânî (287/900), *Kitabü'z-Zühd*, thk. Abdulhamîd Hâmid, Kahire h. 1408.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman et-Temîmî, (327/939), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut 1952 (I-IX).

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe (235/849), *el-Musannef* (I-XV), thk. Abdulhalik el-Afganî, Karaçi 1987.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî (852/1448), *Tehzîbü't-Tehzîb* (I-XIV), Beyrut 1984; *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe* (I-VIII) thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1971; *Takrîbu't-Tehzîb* (I-II), thk. Abdulvahhab Abdullatîf,

Beyrut 1975; *Fethu'l-Bârî* (I-XI) thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Baz, Beyrut 1990.

İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (241/855), *Müsned* (I-L), thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut 2001; *Kitabü'z-Zühd*, thk. Muhammed Celal Şeref (I-II), Beyrut 1981; el-İlelü ve Ma'rifetü'r-Ricâl (I-III), Riyad 2010.

İbn Hibbân, Muhammed Ebû Hâtim el-Büstî (354/965), *Meşâhirü Ulemâi'l-Emsâr*, thk. Manfred Fleischhammer, Beyrut 1959; *es-Sikât* (I-IX), Haydarâbâd 1973.

İbn Makûlâ, Ebû Nasr Ali b. Hibetullah b. Cafer (475/1064), *el-İkmâl fî Ref'i'l-İrtiyâb ani'l-Mü'telefi vel-Muhtelefi fil-Esmâ vel-Künâ vel-Ensâb* (I-VII), Beyrut 1990.

İbn Manzûr, Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem el-Ensârî (711/1311), *Lisânu'l-Arab* (I-XX), Mısır tsz.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (I-VIII), thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut 1990.

İbnü'l-Kayserânî, Muhammed b. Tâhir (507/1113), *Tezkiretü'l-Huffâz (Etrâfü Ehâdîsi Kitâbi'l-Mecrûhîn li İbni Hibbân)* (I-IV), thk. Hamdî Abdülmecîd İsmâil es-Selefî, Riyâd 1994.

İbn Yunus, Ebû Said Abdurrahman b. Ahmed es-Sadefî, (347/958), *Târihu İbn Yunus el-Misrî* (I-II), thk. Abdulfettah Fethi Abdulfettah, Beyrut 2000.

İsbahânî, Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah (430/1038) *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ* (I-X), Beyrut, 1967.

İsrail, Ebu Züeyb, *Ka'bu'l-Ahbâr*, Kudüs 1976.

Kandemir, M. Yaşar, *Ka'b el-Ahbâr*, DîA., c. XXIV, 1-2.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü Kabâili'l-Arabî'l-Kadîme ve'l-Hadîse* (I-V), Beyrut 1982.

Koçyiğit, *Talat, Hadis İstılahları*, Ankara 1985.

Küçük, Abdurrahman, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, İstanbul tsz.

Lewis, Bernard, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara 1996.

Ma'mer b. Râşid el-Ezdî (152/769), *el-Câmi'* (Bu eser, Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın *Musannef'i* yanında yer almaktadır.)

Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman (742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl* (I-XXXV), thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut 1980.

Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysabûrî (261/874), *el-Müsnedü's-Sahîhi'l-Muhtasar* (I-V), thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Beyrut 1972.

Nesaî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, (303/ 915) *Sünen* (I-VIII), thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Beyrut 1988.

Nuaym b. Hammâd el-Mervezî, Ebû Abdillâh (229/844), *Kitâbü'l-Fiten*, thk. es-Süheyl ez-Zekkâr, Mekke 1991.

Sakallî, Talat, *Bir Hadis Tenkid Örneği Üc (A'vec) Efsanesi*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX, 91-95 (1996).

Sobernheim, M., *Humus*, İA. c.V-I, 588-590.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, (310/922), *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân* (I-XXX), thk. Grup, Kahire tsz.

Vâkidî, Muhammed b. Ömer (911/1505), *Kitâbü'l-Meğâzî* (I-III), thk. Marsden Jones, Beyrut 1984.

Wasserstrom, Steven M., *Between Muslim And Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*, Princeton 1995.

Zâhid el-Kevserî, Muhammed, *Ka'bu'l-Ahbâr ve İsrâiliyyât*, çev. Osman Güner, Dinbilimleri Dergisi, IV, sy. 1, 221-225, (2004).

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyât*, çev. Muhammet Yılmaz, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, sy. 1, 155-189 (2002),

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (I-XXV), thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut 1985.

إنسان لامرأة كعب الأبحار وعلاقة رواياتها مع الإسرائيليات

الملخص

من المعتقد أن رواة الحديث الذين قد قرأوا عددا من كتب الديانات القديمة ، لهم أثر كبير فيما دخلت من الإسرائيليات على مصادر الإسلام . في هذه المقالة ، تقدّم معلومات عن الراويين ، نوف بن فضالة و تبع الحميري ، كل واحد منهما يتصف بأنه ابن امرأة كعب بن الأبحار وبأنه قد قرأ الكتب ، ودُرست رواياتها وعلاقتها مع الإسرائيليات .

الكلمات الدالة: الحديث، الإسرائيليات، إنسان لامرأة كعب الأبحار، نوف بن فضالة، تبع الحميري